

## BRIT KÜLÜGYMINISZTERIUMI IRATOK 1958-BÓL NAGY IMRE KIVÉGZÉSÉRŐL ÉS ANNAK HATÁSÁRÓL

London peremkerületében, Kew-ban, az angol állami levéltárban, a Public Record Office-ban található a Foreign Office-ba érkező és az Office-ból kimenő jelentések. A 20. századi anyagban harminc évre visszamenően kutathatók ezek a jelentések, tehát az 1958. évi anyag is feltárható, hacsak nem tartalmaz valamilyen személyiségi jogot sértő kitétel ma is élő személyekre. A levéltár könyvtárában és a kutatószobák előterében szabadpolcos rendszerben elérhetőek a segédkönyvek. Egy ilyen alapvető segédkönyv az Annual Register.<sup>1</sup>

Az 1958-as Annual Register négy oldalon foglalja össze, mi történt Magyarországon, és a nekrológok sorában fél nyomtatott oldalon ismerteti a mártírhalált szenvedett Nagy Imre életútját.<sup>2</sup> A Magyarországról szóló összefoglalás ezzel a mondattal kezdődik: „1958-ban a magyarországi politikai helyzet szemmel láthatólag bizonyos stabilitást ért el.” Ezután sorjában ismerteti a kormányzati változásokat: január 27-én a kormány újjáalakult, Kádár lemondott a miniszterelnökségről, hogy teljesen a pártmunkának szentelhesse idejét. Münnich Ferenc lett az új miniszterelnök, helyettese Apró Antal, az ő posztjára, a Hazafias Népfrent elnökségére pedig Kállai Gyula került. Hruscsov, aki áprilisban tett látogatást Magyarországon, mindezt helyesléssel nyugtázta, és Rákosi Mátýásra tett nyilvános elítélő véleménye bizonyossá tette, hogy a forradalom előtti politikai vezető garnitúra visszatérése véglegesen lekerült a napirendről. (Ugyanis az év nyarán, Hegedűs András volt miniszterelnök Magyarországra való visszatértekor ilyen „rémhírek” keringtek.) A már 1957-re tervezett választásokat november 16-án tartották meg, a 98,4%-os részvétel mellett lezajlott szavazáson a szavazásra jogosultak 99,6%-a a kormány listára szavazott, Dobi István és Rónai Sándort újraválasztották. Rákosi és Gerő a Szovjetunióban maradt (a jelentések szerint mindketten betegen). A februárban elhunyt Horváth Imre külügyminiszter helyére Sfk Endrét nevezték ki.

Az Annual Register csaknem egy oldalon foglalkozik a perekkel, amelyek főleg az év első felében zajlottak. Június 17-én a budapesti és moszkvai rádió csaknem egyidejűleg jelentette be, hogy a volt miniszterelnököt, Nagy Imrét és a honvédelmi minisztert, Maléter Pált halálra ítélték, és az ítéletet azonnal végrehajtották. Őt más személyt – köztük Tildy Zoltán volt köztársasági elnököt – öt évtől élethosszig tartó börtönbüntetésre ítélték; Bibó István államminisztert, a Petőfi Párt képviselőjét a Nagy-kormányban, szeptemberben ítélték életfogytiglanra. Az Annual Register véleménye szerint, „az ítéletek szigorúsága és álszentsége, az ígret cinikus megszegése világszerte nagy ellenérzést váltott ki. Számos egyén, szervezet és az ENSZ vitái és határozatai ellenére a magyar kormány teljes egyhangúsággal csak azt válaszolta, hogy az ítéletek meghozása Magyarország belpolitikai ügye. Számos »Fehér Könyvet« adtak ki, amelyek azt kívánták bizonyítani, hogy az áldozatok »a nemzetközi fasizmus megbízottai voltak«.”

Ezután az Annual Register beszámol arról, hogy az év szeptemberétől hivatalos magyar közlések szerint a pereket lefolytatták, az ítéleteket meghozták, sokakat szabadon bocsájtottak. Rajk Lászlóné visszatért Magyarországra, kisebb bűnösöket kiengedtek, de általános amnesztiát nem hirdettek, sokan maradtak még börtönben vagy internálótáborokban. Sok elbocsájtás történt a hadseregnél, szakképzett személyek – orvosok, ügyvédek, színészek – számosan áldozatul estek az elbocsájtási hullámnak. Nagy az elégedetlenség, sok vezető író az év folyamán bírálatot kapott, mert vagy hallgattak, vagy nacionalista nézeteket fejtettek ki. A munkásság részéről sok helyen nem mutatkozott kellő „együttműködés” a februári munkástanácsi választásokon: sok helyen korábbi munkástanácsi tagokat jelöltek. Az év végén ezek a problémák ezen a vonalon megoldódni látszóttak. A parasztság elégedettségű volt, mivel a kormány betartotta ígértétét, és nem vezette be újból a kötelező beszolgáltatási rendszert. A mezőgazdasági árak az 1957-es évhez viszonyítva 20%-kal emelkedtek. Az ősz folyamán növekedett a nyomás, hogy a parasztok lépjenek be szövetkezetbe, de ez nem sok sikerrel járt. A szeptember 30-i kimutatás szerint 3633 mezőgazdasági szövetkezet működött 173 000 taggal, 1 566 000 holdon, ami a magyarországi művelhető terület 12,8%-a. Ez jóval alacsonyabb volt, mint a többi csatlós országban.

Az Annual Register adatai szerint a Magyar Szocialista Munkáspárt elérte kitűzött célját 1958-ban, tagjainak számát 500 000-re növelte, a KISZ ugyancsak elérte a maga elé tűzött célt, habár tagjainak egy részét vallásosnak vagy cinikusnak minősítették. Átszervezték az írók, színészek egyesületeit, befejezték a Hazafias Népfrent szervezését, melynek tagsága elérte a 125 000 főt. Az Annual Register a Kádár-rendszer nemzet-

közi sikerének könyveli el azt a tényt, hogy Gomulka lengyel elnök májusban Magyarországon tett látogatásakor azt mondta, a szovjet beavatkozás 1956-ban „korrekt és szükséges” volt, mire Kádár azt válaszolta, hogy az átmeneti 1956-os lengyel–magyar nézeteltérések elsimultak.

Az év elején Magyarországnak az a szerep jutott, hogy Jugoszláviát közelítse a népi demokráciákhoz. Március 17–18-án Kádár titokban találkozott Titóval a Bácskában, de később, amikor a Szovjetunió és Jugoszlávia között nézeteltérések merültek fel, Magyarország a szovjet vonalon haladt. Nagy kivégzése után csípos hangú diplomáciai jegyzékváltásra került sor Jugoszlávia és Magyarország között.

Hruscsov magyarországi látogatása során nyilvánvalóvá tette, hogy területi változást nem tart helyénvalónak, a revizionizmus egyenlő a Horthy-féle reakcióval. Így amikor a magyar párt- és kormányküldöttség február 20–28. között látogatást tett Romániában, a magyar állam vezetői kijelentették, hogy elégedettek a romániai magyar kisebbség helyzetével (!) és Magyarországnak nincsenek területi igényei Romániával szemben. Az Annual Register megjegyzi, hogy ugyanez nem hangzott el a magyar küldöttség csehszlovákiai útja során.

A gazdasági helyzetről szólva az Annual Register magyar kormányzóvivők által mondottak alapján megemlíti, hogy a forradalom okozta károkat helyreállították, és az 1958-as – későn közzétett – terv szerint az ipari termelés ez évben 7,3%-kal, a mezőgazdasági pedig 4%-kal emelkedett. 1957-hez viszonyítva az import 15,3%-kal csökkent, az export pedig 22%-kal emelkedett. Szeptemberben azt állapították meg, hogy az ipari tervet túlteljesítették, s az ebből fakadó nyereséget úgy fektetik be, hogy a nemzeti jövedelem elérje a forradalom előtti. A befektetések ismét a nehézipart és a szövetkezesített mezőgazdaságot érintették. A hosszabb távú terv a magyar szénbányák igen nagyarányú kiterjesztését vette célba. Minden tervet a többi népi demokratikus állammal, s főleg a Szovjetunióval egyeztetnek, s a magyar ipar olyan részeit fejlesztik jobban, amelyek amúgyis nyereségesek. 1957 decemberében a Szovjetunió külön egyezményt kötött Magyarországgal, s ezt kiegészítették az 1958. január 13-i egyezménnyel. (Ez megszabta, milyen nyersanyagokat és milyen iparcikkeket szállít egymásnak a két ország.)

1958-ban gyenge volt az aratás. Magyarországi gabonamagvakat és egyéb élelmet kellett, hogy behozzon.

\*

Nagy Imréről az 1958-ban elhunytak között emlékezett meg az Annual Register mintegy egy gépelt oldalnak megfelelő szöveggel, amely a következőket tartalmazta: „Nagy Imre népi követelésre Magyarország miniszterelnöke lett tíz napig a rosszul végződött 1956. októberi felkelés folyamán. A szovjet beavatkozás után kormányát megdöntötték. Annak ellenére, hogy a jugoszláv követségen menedéket kapott, s ígéretet a biztonságára a Kádár-kormánytól, azonnal letartóztatták és Romániába deportálták. Nagy, egy szegényparaszt fia az első világháború folyamán orosz fogságba esett. A Kommunista Párt tagja lett, csatlakozott a Vörös Hadsereghez, és szovjet állampolgárságot kapott. A Kun Béla-forradalom idején hazatért, majd miután az megdőlt, Franciaországba menekült. 1923-ban visszatért Magyarországra és segített megszervezni a földalatti Magyar Kommunista Pártot, amíg 1927-ben le nem tartóztatták. Ekkor Moszkvába menekült és csak 1944-ben, a szovjet hadsereggel tért vissza Magyarországra. A magyarországi első kommunista kormányban élelmezési miniszter, majd 1953 júliusában miniszterelnök lett. 1955 áprilisában leváltották, párttagságától megfosztották, politikáját jobboldali elhajlónak és antimarxistának minősítették. Titkos tárgyaláson elítélték, kivégzését június 17-én jelentették be. 62 éves volt.”<sup>3</sup>

Az Annual Registerben az 1958-as Magyarországról és Nagy Imréről írottakat mindenki nyomtatásban olvashatta és olvashatja. Az 1958-ra vonatkozó diplomáciai iratokat, a Foreign Office-ba érkező és onnan kimenő jelentéseket pedig 1989 óta a történészek és más érdeklődők áttekinthetik.

E jelentések zöme nem tényyszerűen mond újat, inkább bevilágít abba a diplomáciai módszerbe, amely az angol gyakorlatot jellemzi, s amely hosszú, hagyományos, kicsiszolt múltra tekinthet vissza. Ennek fő jellemvonása a tárgyilagosság és bizonyos távolságtartás, hűvös kezelési mód mellett a teljes brit érdekű, brit központú álláspont, állásfoglalás. Ez a diplomáciai munka törvényszerűségéből fakad.

Sir Leslie Fry, a budapesti angol követ az 1957-es magyarországi fejleményekről írt bizalmas jelentésében annak a véleményének ad kifejezést, hogy a magyarországi helyzet nem kellemes, és javulás a közeljövőben nem várható. A kormánynak kevés lehetősége van manőverezésre, a néptől elszigetelt, állandó gondokkal küzd, hogyan növelje népszerűségét. Nagy a valószínűsége annak, hogy elnyomó, „steril” politikáját folytatja majd. Abban reménykedik, hogy az ENSZ tehetetlen Magyarország sorsának befolyásolása tekintetében, az „apátiába süllyedt” magyar nép előbb vagy utóbb elfogadja sorsát. A gazdasági helyzet javulása talán arra jogosítja a kormányt – és a felületes látogatót –, hogy higgyen a körülmények fokozatos javulásában. De mi mást lehet tenni vagy várni? Azt nem szabad elfelejteni, hogy a patriotizmus és nem a szegénység vitte a magyar népet a barikádokra. Nem lehet abban kételkedni, hogy az emberek keserű és folyamatos ellenérzése minden ellen, ami orosz és kommunista fennmaradt, éppenúgy, mint reménye függetlenségük el-

érésére. Ha az oroszok kezéből kicsúszik az ország, a magyar felépülés gyors lesz. De ahogyan az 1956-os események Moszkvától eredtek (XX. kongresszus – H.H.É.), az ottani döntések szabják meg a magyarországi változásokat.<sup>4</sup>

A külügyminisztériumi tisztviselő megjegyzése Sir L. Fry jelentésére igen dicséretes volt, kisebb javításokat javasolt csupán, köztük felrótta, hogy „Imre Nagy is not mentioned at all”, de szerinte ez az egész képet nem változtatja meg, és nem érdemes felhívni rá Fry figyelmét.<sup>5</sup>

Igen érdekes egy másik külügyminisztériumi tisztviselő, I. Harvey levéltervezete az alsóházba címezve bizonyos James Dance úrnak. Az utóbbi ugyanis 1957. december 31-i levelében felhívta a figyelmet arra, hogy Maléter tábornokot perbe fogták, és sok, az 1956-os eseményekben részt vett személyt üldöznek. A külügyminisztériumi válasz hangsúlyozza, hogy mindannyiukat felháborodással töltötte el, hogy Magyarországon az emberi jogokat állandóan és súlyosan megsértik. A brit kormány erre vonatkozó véleményét mind az Egyesült Nemzetekben, mind egyéb fórumokon kifejtette. De sajnálatos módon be kell látniuk, hogy semmi mást nem tehetnek. A thaiföldi Wan herceg, az Egyesült Nemzetek magyar kérdéssel foglalkozó különmegbízottja 1957 szeptembere óta mindent megkísérelt, hogy a magyar felkelésben részt vettek számára emberibb elbánást eszközöljön ki. Nem tudott semmit elérni. A magyar kérdéssel foglalkozó ENSZ-külnömbizottság december 20-án a magyar külügyminiszterhez írt levelében igen mély és különleges aggodalmát („deep and special concern”) fejezte ki Maléter tábornok és a többiek perbe fogása miatt, valamint azon emberek sorsa miatt, akik részt vettek az 1956-os eseményekben. Kérte, hogy a magyar kormány adjon megbízható tájékoztatást e tárgyban és biztosítékokat, hogy ezeket a személyeket emberi bánásmódban részesítik majd. Magyarország ENSZ-képviselője megtagadta, hogy ezt a levelet továbbítsa a magyar külügyminiszternek, azon az alapon, hogy a magyar kormány nem ismeri el a külnömbizottságot. Ha viszont a magyar kormány semmibe veszi az Egyesült Nemzetek közgyűlése által támogatott bizottságot s képviselőjét, akít 60 ország jelölt, akkor az egyes országok vagy kormányok igen keveset tehetnek. A brit kormány minden alkalommal nyilvánosan elítéli majd a magyarországi ügyvitelt. A tapasztalat azonban az, hogy ha a magyar kormány egyáltalán fogékony valamilyen tiltakozásra, akkor inkább fogékony személyek vagy szervezetek, mint kormányok által tett véleménynyilvánításra. Ezért minél több ilyen történik, annál jobb.<sup>6</sup>

A budapesti brit követség kancelláriájának 1958. január 3-i, a Foreign Office Északi Osztályához küldött bizalmas jelentése azt az általános benyomást rögzítette, hogy 1958-ban minden vonatkozásban szigorítások lesznek Magyarországon. Az Országgyűlésben Szénási főügyész és Domokos, a Legfelsőbb Bíróság vezetője nem hagyott kétséget afelől, hogy a kormány mindenfajta „ellenforradalmi tevékenységet” megtorol, és amnesztiára egyáltalán nincs lehetőség. A jelentés szerint a kormány érzi, hogy politikai engedményeket nem tehet. 1957-ben a politikai szigorításon volt a hangsúly, valószerű, hogy 1958-ban a gazdaságin lesz.<sup>7</sup>

Sir Leslie Fry a brit külügyminiszternek, Selwyn Lloydnak küldött 1958. január 8-i jelentésében részletesen ismertette és elemezte Országgyűlésben 1957. december 19–21-én elhangzottakat, ezek között a Szénási és Domokos által elmondottakat. Idézte Szénásit, aki kifejtette, hogy az ellenforradalmi bűnök nem évülnek el, a perek még nincsenek zárva. Ha évekkel utóbb derül fény ellenforradalmi gyilkosságra, a büntetés nem marad el. Elmondta, hogy csak egy internálóhely van (az angol követ zárójelben jelzi, hogy bizonyára Tökölön, a Csepel-sziget déli részén), ahol 1869 személyt tartanak fogva. Szénási szerint 1957. november 7-ig a Legfelsőbb Bíróság 3012 1957 előtt hozott politikai ítéletet vizsgált felül, s csupán 399 esetben sértették meg a szocialista törvényességet. Domokos beszámolt arról, hogy 1957. november 30-ig 1717 ellenforradalmi tettet jelentettek a hatóságoknak, amelyből 1432-vel már foglalkoztak. De Domokos adatai nem foglalták magukban a katonai bíróságok munkáját, és az angol követ becslése szerint a perbe fogottak száma valószínűleg meghaladja a több ezret. Fry követ szerint Domokos adatai hasznosak abból a szempontból, hogy következtetni lehet belőlük az 1957-es adatokra és előrejeleznek 1958-ra. Az „ellenforradalmárok” elleni eljárásokat végigvizsgálják majd, és az elnyomás erősebb lesz 1958-ban.<sup>8</sup>

A budapesti brit követség kancelláriája január 24-én beszámolt Münnich Ferenc miniszterelnök-helyettes január 16-i sajtókonferenciájáról. Ezt 12 amerikai kiadó képviselője és néhány Magyarországon tartózkodó újságíró számára tartotta Münnich bel- és külpolitikai kérdésekről. A Nagy Imrére vonatkozó kérdésekre válaszolva, Münnich úgy jellemezte őt, mint egy olyan magyar állampolgárt, aki súlyosan megsértette országa törvényeit, és ezért viselnie kell a felelősséget. Egy szót sem szólt a perről. A The Daily Telegraphban Floyd több cikket írt a készülő perről, de Budapesten a közvélemény szerint nem lesz Nagy-per.<sup>9</sup>

A Foreign Office tisztviselője, M. G. L. Joy 1958. január 24-én bizalmas feljegyzést készített (amelyet a budapesti brit követség is megkapott) a jugoszláv sajtóattasé nála tett látogatásáról. Pečjak a jugoszláv nagykövettől kapta azt a megbízatást, hogy a Foreign Office-t tájékoztassa a kelet-európai ügyekről. Megvitatták, mekkora figyelmet kellene világszerte a Nagy-ügy. Pečjak meg volt győződve arról, hogy a magyarok éppen ezért nem rendeznek pert, és hozzátette, hogy különösen érzékenyek a jugoszláv visszhangra. Elmondta, hogy a jugoszlávok egyáltalán nem tudják megvitatni a Nagy-ügyet a magyar hatóságokkal, Nagy neve halla-

tára a magyar vezetők elzárkóznak minden véleménynyilvánítástól. Szerinte a magyarok jó kis pácban vannak.<sup>10</sup>

A budapesti brit követségi kancellária január 31-én tovább taglalta David Floyd Daily Telegraphban megjelent cikkeit, amelyek Nagy Imre törvény elé állítását elemezték. A kancellária szerint Floyd cikkei spekulatívák és emigrációs forrásokon alapszanak. De Jones Russell, a UP Magyarországon tartózkodó tudósítója, valamint a Reuter állandó tudósítója több, érdekes s szerintük hiteles adalékkal szolgált. Russell interjút készített Barcs Sándor képviselővel, az MTI igazgatójával. A várható perről Barcs azt mondta, hogy Tilydt, Malétert, Kovácsot és valószínűleg Bibót áruházzal vádolják, Nagyot és kommunista követőit csak párthűtlenséggel, és azzal, hogy hagyták magukat Tildy által félrevezetni. Tilydt teszik meg fő bűnbaknak, nyakába varrják a segítségkérést a Nyugattól. Barcs szerint ennek két oka van: ily módon Kádár úgy jelenhet meg, mint aki meglátta a báránybőrbe öltözött farkast, míg Nagy vak volt, s kezébe vette az ügyeket. Másrészt ez lenne az engedmény a jugoszlávok és kisebb mértékben a lengyelek felé, ők ugyanis a szovjet és a magyar kormányknak azt ajánlják, hogy a legelsőszámú vádaknak ne Nagy és társai ellen emeljék. Jones Russell szerint ugyanis megvan az a hangfelvétel, amely tartalmazza Nagy, valamint Mikojan és Szuszlov megbeszélését a parlamentben a forradalom idején, amikor a szovjetek ünnepélyesen megígérték, minden szovjet csapatot kivonnak Magyarországról. Állítólag Nagy magával vitte ezt a felvételt a jugoszláv követségre, onnan elküldték Belgrádba, s most esetleg használható üttökártya lesz Tito kezében.

Január 28-án a Reuter tudósítója interjút készített Szénási doktortal. Szénási szerint Nagy és társai is (ebbe beleszámított Tildy is) bíróság elé kerülnek, nem tudni, pontosan mikor, de az év folyamán. A vád nagyon összetett – mondta Szénási –, sokakat érint, és sokáig tart, míg sor kerül a perre. Az iratok még mindig a belügyminisztériumban vannak. A Reuter-tudósító kérdésére, hogy Nagy még Romániában van-e, Szénási nem válaszolt, de a fő tanúk szerinte az országban vannak.

A kancellária szerint nehéz eligazodni a néhol eltérő információkon. Barcs szerint Bibó fontos tanú, Szénási szerint nem. Szénási kitért azelőli, hogy Tildyből csinálnak-e bűnbakot. Nehéz lesz Kádár számára mindenképp, ha Tilydt teszik meg főbűnösnek, és Nagy háttérbe kerül. Hiszen Nagy Imrét és Losonczy Gézát már annyiszor neveztek áruháznak, előjönni hirtelen azzal, hogy őket is félrevezette a főbűnös Tildy és Maléter, hihetetlennek, nevelésesnek tűnne. Kádár január 27-i országgyűlési beszédéből világos, hogy Malétert és a forradalom katonai vezetőit állam elleni fegyveres lázadással fogják perbe fogni. A beszéd kétségeket hagyott a kormány szándékai felől a politikusok sorsáról. Valószínűleg még nincs döntés.

A jelentés felveti azt a problémát, vajon olyan emberek, mint Barcs és Szénási miért adnak olyanfajta információkat nyugati tudósítóknak, amilyeneket adtak. Gyáros, a külügyminisztérium hivatalos szóvivője a múltban adott hasonló nyilatkozatokat, azokról kiderült, hogy nem sok alapjuk volt. Szénási nyilatkozata tűnik realitásabbnak. Az is feltételezhető, hogy nyilatkozatok azért hangzanak el, hogy félrevezessék a Nyugatot, s azután helyesbítsék a nyugati újságírókat, így akarva lejáratni őket. A kancellária azt javasolja, hogy az angol információs szolgálat tartsa távol magát ezektől, s a fentieket mint háttértudósítást használja csak.<sup>11</sup>

A kancellária jelentését két érdemleges megjegyzés kísérte a FO tisztviselői részéről. Egyik szerint a Kádár-rendszer dilemmában lehet, hogyan állítsák Nagyot és társait bíróság elé. Valószínűleg csak akkor döntenek majd, ha felméri a világ közvéleményét a katonai vezetők peréről. Ajánlatos követni a budapesti tanácsot: Anglia óvatosan kommentáljon és csináljon propagandát. A másik tisztviselő megjegyzi, hogy kétszínűnek Nagyról összefoglalást az Egyesült Nemzetek számára, hogy a per idejére kész legyen, ami Szénási szerint az évben sorra kerül.<sup>12</sup>

1958. január 31-én Fry követ bizalmas jelentésében hosszan ismertette Kádár január 27-i országgyűlési és Münnich miniszterelnök január 28-i beszédét. A beszéd az 1956-os bűnösség és amnesztia, a Nyugat véleménye, a gazdasági helyzet, a mezőgazdaság, a nemzeti jövedelem, a belső ellenzék, a külpolitika, a szovjet csapatok Magyarországon maradásának kérdéseit taglalta. Münnich beszédéből Fry azt emelte ki, hogy mind a múltra, mind a jövőre nézve teljesen egyetért Kádárral. A szovjet–magyar kapcsolatokról pedig azt mondta Münnich, hogy „ez az alfája és omegája a nemzet létezésének, függetlenségének és fejlődésének”. A követ szerint világosan le lehet vonni a következőket Kádár és Münnich beszédéből: nem lesz változás, és a Szovjet-uniótól való teljes függőség továbbra is fennmarad. Kádár és Kállai politikája a nemzeti érzelmek megbékítéséhez vezethet, de ezt biztosan állítani nem lehet. Egyelőre erre vonatkozó jelek nincsenek. Egy ponton a Kádár-beszédben és az Országgyűlés egész munkájában látható a változás. Lényegesen megmutatkozik ugyanis a különbség a jelen rendszer és a Rákosi–Gerő-rendszer között. Kádár és kollégái éppen úgy nem ismerik a szovjet blokkon túli világot és eltorzítva látják az ottani eseményeket, mint elődeik. Ideológiájuk is csaknem annyira merev, de a gazdaság és mezőgazdaság vonatkozásában nyíltak és realisták. Ez nem jellemezte elődeiket. Talán ily módon a Rákosi-féle legnagyobb hibákat elkerülhetik, de ha nem veszik figyelembe a nép óhaját, nem lesznek népszerűek, nem fogják őket tisztelni.

Fry jelentésére az volt a megjegyzés, hogy Kádár törvényességre vonatkozó érveléséből kitűnik, a rendszer érzékeny a nyugati vélemények irányában, de annyira mégsem, hogy amnesztiát hirdessen. A szovjet csapatokról annyit mond a megjegyzést tevő, hogy Kádár is, mint mindenki más Magyarországon pontosan tudja, hogy a kommunista rendszer nem fog sokáig tartani, ha a szovjet csapatok végleg kivonulnak. S ezzel zárul a megjegyzés: „Kádár beszédei magabiztosságot tükröznek, amely sajnálatos módon nagymértékben indokolt.”<sup>13</sup>

A kancellária Foreign Office Északi Osztályának írt március 7-i jelentése beszámol a magyar párt- és általi küldöttség romániai útjáról és az 1956-os perekről. Itt olvasható először, hogy a jugoszláv nagykövet szerint (akit nem tanácsos hírforrásként megjelölni) a kormány már véglegesen elhatározta, hogy lesz Nagy Imre-per, de még nem tudni, mikor. Jó forrásból, de meg nem erősítve (s ezért nem közzétenni való) jött az a hír, hogy Nagy Imréné levelet kapott férjétől, aki még mindig Romániában tartózkodik. Egészsége nagyon rosszabbodott, szív- és májpanaszai vannak. Ő maga úgy véli, hogy perre kerül a sor, de nem tett „vallomást”, nem kötött kompromisszumot semmilyen vonalon az oroszokkal. A forrás szerint Nagy és Maléter – aki szintén nem vallotta magát bűnösnek – valószínűleg együtt kerül a bíróság elé. Letartóztatások és kivégzések folynak.<sup>14</sup>

\*

*Nagy Imre kivégzéséről az első budapesti táviratot Sir Leslie Fry követ küldte június 17-én délelőtt 11.45 perckor, s a Foreign Office 12.15 perckor kapta meg.* Fry jelezte, hogy a magyar híradást az itéletről amilyen hamar csak lehet, lefordítják és kommentálják. A táviratban a többi között ez áll: „Az orosz hitszegés a sztálinista politika csúcsa volt, Nagy követte Rajkot a halálba azért, hogy megleckéztessék Titót. Gyors reakció kívánatos.”<sup>15</sup>

Az amerikai külügyminisztérium június 17-én kiadott nyilatkozatában Nagy Imre, Maléter Pál és társai kivégzéséről tévesen azt állította, hogy előző este a moszkvai rádió adta először hírl ez az eseményt. Szerintük a szovjetek ezt előkészítették Nagy Imre jugoszláv követségről való elrablásával, s folytatódott az előkészítés Hruscsov áprilisi budapesti látogatásával. Ez betetőzte a kelet-európai népek ferreletti 12 éves szovjet uralmat, s a Szovjetuniónak kell viselnie az alapvető felelősséget a két magyar hazafi kivégzéséért.<sup>16</sup>

Washingtonból a Foreign Office-hoz küldött távirat június 18-án délelőtt 11-kor beszámolt Dulles június 17-i sajtókonferenciájáról Nagy Imre kivégzésével kapcsolatban. Egy kérdés azt vetette fel, a kivégzés kapcsolatba hozható-e Moszkva külpolitikai magatartásával. A válasz erre az volt, hogy bár Hruscsov keményen támadta Sztálin módszereit a XX. kongresszuson, így került hatalomra, most ő ugyanazokat a módszereket alkalmazza. Egy további kérdés azt firtatta, hogy a kivégzés szovjet vagy magyar tett volt. Dulles válasza erre az volt, ha a magyaroknak egyáltalán volt részük benne, az csak a szovjet kormány akarataának a kivitelezése volt. Egy újabb kérdés arra irányult, hogy Nagy kivégzésének volt-e valami köze a Szovjetunión és Jugoszlávia rossz viszonyához. Dulles válasza igenlő volt, lehetségesnek vélte, jel lehetett Tito számára, ha nem alkalmazkodik, előbb vagy utóbb hasonló sors érheti.<sup>17</sup>

Pedig májusban Tito üdvözlötet kapott Hruscsovtól születésnapja alkalmából s biztatást, hogy a nézetkülönbségeket meg fogják szüntetni. De két nappal később a moszkvai jugoszláv nagykövet arról kapott értesítést, hogy a Szovjetunión ismét elhalasztja a Jugoszláviának beígért 175 millió dolláros hitel folyósítását. A júneszi bulgáriai pártkongresszuson Hruscsov minden korábbinál élesebb támadást intézett Tito és a jugoszláv vezetők ellen, a kommunista mozgalom trójai lovának nevezte őket.

Míndez visszahatótt természetesen a jugoszláviai belső helyzetre. Tito a maga útján akart haladni, s Nagy Imre kivégzése igen kellemetlen helyzetbe hozta. Az 1958. június 18-i, belgrádi brit nagykövetségi jelentés arról számol be, hogy Prica jugoszláv hivatalos szövívő Nagy kivégzése után találkozott a brit nagykövettel, és azt mondta, a szovjeteket nem érdekli a nyugati közvélemény. Azt is hozzátette, hogy a per a jugoszlávokat az amerikaiakhoz hozta közel. A nagykövet megkérdezte, mit tudnak a jugoszlávok arról, mikor volt a per és a kivégzés. Márciusban, amikor Kádár találkozott Titóval, szóba került-e ez a téma, s volt-e valamilyen jele akkor annak, hogy a per már folyik vagy éppen már le is zárult. Prica kitért a nyílt válasz elől, de érzékeltette, hogy akkor Nagy életben volt, és nem volt szó perről. Azt is mondta, s a nagykövet ezt lehetségesnek tartotta, hogy a magyarok semmit sem tudtak a perről és a kivégzésekről, csak utólag értesültek azokról. A Daily Telegraphnak a forradalom idején véletlenül Budapesten tartózkodó tudóstója szerint a helyzet egyik visszassága, hogy a múltban Tito mindig bizalmatlan volt Nagy irányában és Kádárba vetette reményeit. A tudóstó ezt az értesülését személyesen a budapesti jugoszláv nagykövettől kapta.<sup>18</sup>

Erre a jelentésre a Foreign Office-beli egyik megjegyzés az volt, hogy a lengyel Hochfeld professzornak, parlamenti képviselőnek is az volt a véleménye – s ezt a varsói brit nagykövetség egyik tagjának fejtette ki –, hogy a magyarok csak a per és kivégzés után értesültek a dologról. Még két megjegyzés a jelentéssel kapcsolatban. Az egyik megjegyzés: megbízható jugoszláv források szerint Kádár nem moszkovita és tulaj-

donképpen azt akarja, hogy Magyarország a Nagy-féle ösvényen haladjon. A másik megjegyzés szerint ez nem valószínű, de az a tény, hogy ez talán a kormánytól szivárgott ki, figyelemre méltó.<sup>19</sup>

Június 21-én a jugoszláv kormány hivatalosan tiltakozott a magyarországi kivégzések ellen, s nemcsak az utasította vissza, hogy a jugoszlávoknak szerepük volt a magyar forradalomban, hanem megvádolta a Kádár-kormányt, hogy kettős szerepet játszott, amikor biztos utat adott Nagynak és társainak a jugoszláv követség elhagyására. A jugoszlávoknak komoly figyelmeztetés volt a kivégzés.<sup>20</sup>

Természetesen a brit diplomácia és a Kelet-Európában dolgozó brit diplomaták mindent megtettek, hogy részleteket tudjanak meg Nagy Imre peréről és a kivégzésről. A következő feladat ezután annak felmérése volt, mit tehet a brit kormány. Erre vonatkozóan figyelemre méltó a Foreign Office Északi Osztálya vezetőjének, T. Brimelownak június 18-i feljegyzése, amely „Magyarország és az Egyesült Nemzetek” címet viselte. Ez a feljegyzés utalt a budapesti angol követ, Sir Leslie Fry javaslatára, amely szerint a brit kormány azonnal lépjen fel az Egyesült Nemzeteknél a Nagy-ügyben. Esetleg kezdeményezni kellene a magyar küldöttek eltanácsolását. Az ENSZ közgyűlés 12. ülészaka bezárult, és a 13. ülészakra előterjesztett témák között nem szerepel Magyarország ügye. A különbizottság Wan herceggel az élén még mindig létezik. De nem lenne gyakorlatias és kívánatos ezen keresztül lépéseket tenni. Nem lehet azzal sem érvélni, hogy Nagy Imre és társai kivégzése a Biztonsági Tanácsnál kívánatos téma. Ha egyáltalán az ENSZ-nél valamit el lehet érni, azt csak a bizottságon keresztül kellene megkísérelni. A közgyűlés összehívhat rendkívüli ülészakot, ha a tagországok többsége azt megszavazza. Az ülészaka a megszavazás után 10, de nem később, mint 15 nappal összeül.

Brimelow kétségesnek és kevésbé ésszerűnek tartotta megkísérelni összehívni a rendkívüli ülészakot. Először azért, mert nem volt biztosíték arra, hogy az évek ebben a szakában a többség velük szavazna, bár Magyarország vonatkozásában többnyire számíthatnak a tagság többségének szavazatára. Viszont ha nem sikerül a többséget megszerezni, Anglia lejártnak magát a többi nyugati országgal együtt. De még fontosabb ennél áttekinteni, mit tehet a rendkívüli ülészak, ha összeül. Brimelow szerint csupán kettőt tehet:

a) Határozatot hozhat, amely elítélné a szovjet és magyar kormányt. Kétséges azonban, megkapná-e ez a javaslat az abszolút többséget. Nyugati szempontból 60-nál kevesebb szavazat nem lenne elegendő. Még nagyobb nehézség az, hogy míg az ENSZ a forradalom alatt vizsgálhatta a szovjet beavatkozást a magyar ügyekbe, Nagy és társainak perbe fogása teljesen a magyar kormány jogi hatáskörébe tartozik.

b) A magyar küldöttség megbízatását visszavonhatják. Akik a rendkívüli ülészak összehívását javasolták, ezt is megszavazzák. De az amerikaiak a visszavonáshoz legalább kétharmados többséget akarnak. Mi több a brit kormány sem akarja – hosszabb távra tekintve – a magyar küldöttség mandátumának visszavonását.

Brimelow szerint a fentiek, még ha megvalósíthatóak lennének, sem hoznának eredményt. Nagy és Maléter kivégzése nem változtat a magyar helyzeten. Brimelow a jövőre vonatkozóan Magyarországgal kapcsolatban arra a következtetésre jutott, mivel az ENSZ már semmit sem tud tenni, hogy a magyarországi eseményekre befolyást gyakoroljon, legjobb lenne ezt beismerni, és a magyar kormánnyal fokozatosan a normális kapcsolatokat kiépíteni. Nagy és Maléter kivégzése ezt a folyamatot lelassítja. De hosszú távra legjobb politika a Magyarországgal való kapcsolatok fenntartása.

Brimelow természetesen azt kívánta, hogy Nagy kivégzésének a lehető legnagyobb visszhangja legyen. De a világsajtó ezt úgyis elintézi. Egy bizonyos idő után megkísérelni az ENSZ-ben többet elérni, ellenhatást vált ki. A fentiek alapján Brimelow azt ajánlotta, hogy nem a kezdeményezésen kellene munkálkodni az ENSZ-nél, hanem ráhagyni a világsajtóra és a rádióra, hogy adja híriül és kommentálja az eseményeket. A június 17-i visszhang óriási volt. Brimelow elemzésével és végkövetkeztetéseivel sokan egyetértettek a FO-ban, főleg abba, hogy nem érdemes ez ügyben mozgósítani az ENSZ-t, a rádióra és a sajtóra kell összpontosítani, s felhasználni az ügyet az oroszok és a magyarok diszkreditálására.<sup>21</sup>

A FO szóvivője egy nyilatkozatot bocsájtott ki, amelyet elküldtek a Brit Nemzetközösség összes országába és Dublinba. A nyilatkozat rövid volt, három bekezdésből állott, s szövege a következő:

„Nagy törvényesen kinevezett kormányfő volt, aki Magyarországot szabadná és függetlenné akarta tenni. Maléter tábornok katona volt, aki bátran harcolt ugyanezen célért. Legyőzte őket a külföldi beavatkozás.

Nagy Imrét letartóztatták, annak ellenére, hogy biztonságot ígért neki a szovjet hadsereg által Magyarországra erőltetett Kádár-kormány. Maléter tábornokot akkor tartóztatták le, amikor a szovjet csapatok kivonulásáról tárgyalt volna a szovjet katonai vezetés meghívására.

Mindkettőjüket perbe fogták és titokban kivégezték anélkül, hogy alkalmat adtak volna nekik, hogy ügyüket képviseljék saját vagy a világ népei előtt. Ők és mindazok, akik velük harcoltak, megérdemlik az egész emberiség megbecsülését.”<sup>22</sup>

A brit parlament mindkét házában készültek a kivégzéssel kapcsolatos kérdések megválaszolására, mégpedig minél sürgősebben, amint mondták „amíg az főcím az újságok címdoldalán”.<sup>23</sup> Lord Birdwood megértette, addig nem lehet a kérdést feltenni a Lordok Házában, amíg az alsóházban nem tesznek fel hasonló kérdést, de úgy érvélni, célja nem az, hogy a brit kormánytól biztosítékot kapjon, hanem hogy világossá tegyék

a szovjet kormány előtt, mekkora volt a felháborodás a parlamentben Nagy és társai kivégzése miatt.<sup>24</sup> A kérdésekre adandó választ gondosan megtárgyalták a Foreign Office-ban, s a megbeszélésen jelen volt az Északi Osztály képviselője is. Több fogalmazvány készült például Lord Birdwood kérdésére. Előkeresték a neves jogász, Sir Hartley Shawcross főügyész a *The Times* 1957. március 13-i számában közzétett cikkét, amelyben szabatosan leírta a nemzetközi jog, az ENSZ jogi alapja és a Varsói Szerződés jogalkotása alapján, hogy a szovjet hadsereg az akkori törvényes kormány akarata ellenére verte le a magyar felkelést, és a szovjet beavatkozás a Varsói Szerződés jogalapján sem volt igazolható.<sup>25</sup> Végül is a parlamenti kérdésre adott választ azzal zárták le, hogy Hruscov a brit miniszterelnökhöz intézett június 11-i levelében leszögezte, hogy a kelet-európai kérdéssel végeztek, és nincs helye a további vitának e téren. Így a brit kormány, bár nem osztja Hruscov nézetét, e szakaszban nem kötelezi el magát.<sup>26</sup> Lord Birdwood végül június 19-én tette fel a kérdését a Lordok Házában, s erről, valamint a Marquess of Lansdowne által adott válaszról táviratban beszámolót küldött a Foreign Office a budapesti nagykövetség számára. Marquess válaszában hangsúlyozta, hogy bármilyen tiltakozást juttat el a brit kormány a magyar kormányhoz, az elveti azt mint beavatkozást a magyar belügyekbe. De helyesléssel fogadták Lord Birdwood kérdését, mert az közzétette azt a megrökönyödést és megbotránkozást, amelyet a kivégzés az angol parlamentben és az országban kellett.<sup>27</sup>

A kivégzést követő napokban özönlöttek a táviratok a FO-ba a különböző európai és Európán túli brit nagykövetségektől, tudósítva a helybeli visszhangról. A bukaresti távirat június 18-án azt fejtette, hogy a romániai kormány nem játszott dicső szerepet. 1956 decemberében Preoteasa, az akkori román külügyminiszter az ENSZ közgyűlésnek biztosítékot adott, hogy minden intézkedést megtesznek Nagy Imre biztonsága érdekében.<sup>28</sup> A pekingi távirat idézi a június 18-i kínai *People's Daily*-t, amely helyeselte a kivégzést, s elítélte a jugoszláv revizionistákat, akik nemtelen szerepet játszottak. A kínai cikk összegzése az volt: a magyar események bebizonyították, hogy a revizionizmus a nemzetközi kommunizmus legveszélyesebb ellenfele.<sup>29</sup>

A NATO brit delegációjának Párizsból a FO-hoz küldött távirata beszámolt arról, Olaszország június 19-én visszahívta budapesti követét, hogy ezzel mutassa ki, mennyire ellenzi, hogy a Szovjetunió visszatér az elnyomás sztálini politikájához. Az olasz vezetők abban bíznak, hogy a többi NATO-ország követi példájukat. A brit küldött figyelmeztette olasz kollégáját – az az napi londoni telefonutasítás alapján –, hogy a brit kormány nem követi az olasz példát s ellenzi az elsietett lépéseket, amelyeket nehéz megszegyenülés nélkül revideálni. Olasz politikai körökben sem egyértelműen helyeslik e lépést, s úgy gondolják, hogy ezáltal akarta a kormány leválasztani Nenni szocialistáit kommunista kapcsolataikról.<sup>30</sup> Már két nappal korábban jelezte a római távirat a FO-nak, hogy a nyugat-európai fővárosokban akkreditált olasz nagykövetek azt az utasítást kapták, hogy győzzék meg a kormányokat, tiltakozásul együttesen, egy időben hívják vissza követeket Budapestről.<sup>31</sup>

A Stockholmból június 19-én küldött távirat megemlítette, hogy a svéd külügyminiszter véleménye szerint Nagy és társainak kivégzése kétségtelenül Jugoszláviára gyakorolt nyomásnak tekinthető.<sup>32</sup> A párizsi angol nagykövét távirata ismertette a francia hírlapi visszhangokat, és megemlítette, hogy az elemzések többsége szerint a kivégzések elsősorban Tito számára jeleztek intést, valamint a többi csatlós állam felé figyelmeztetést, hová vezethet a revizionizmus. Moszkvában egyidejűleg olyan dokumentumokat hoztak nyilvánosságra, amelyek a szovjet politika szigorítását jelezték: a Nyugattal való egyezkedés kizárólag szovjet feltételek mellett valósítható meg. „A békés együttélésnek” lehetséges, hogy vége lett, és a hidegháború feléledése várható. A szovjet álláspont figyelendő a Közép-Keleten.<sup>33</sup>

A varsói brit nagykövet távirata szerint sem Gomulka, sem Rapacki nem tudott a kivégzésekről. A lengyel párt titkos, az országos szervezeteihez küldött utasítása szerint a) a lengyelek semmiről sem tudtak, amíg a magyar hivatalos jelentést közzé nem tették. b) Egyelőre a pert belső magyar ügyként kell kezelni, megjegyzések nélkül. c) A lengyel párt álláspontja a magyarországi 1956-os forradalommal kapcsolatban az, amit Budapesten májusban közzétettek. d) A lengyel párt helyteleníti a pert és a kivégzéseket.

A lengyel rádió a június 19-i Chopin-adásában a gyászindulót is lejátszotta. A nagykövet azt javasolta a táviratban, hogy a BBC vagy más fórum ne játssza ki a lengyel magatartást, mert ez csak növelné a feszültséget a Szovjetunióval, gyengítené a lengyel különállást, amelyet elfednek azzal, hogy a felszínen szolidárisnak tüntet fel magukat. Az amerikai nagykövetnek is hasonló volt a véleménye.<sup>34</sup>

Néhány nappal később újabb táviratban értékelte a varsói brit nagykövetség Nagy és társai kivégzésének lengyelországi visszhangját. A távirat szerint a Trybuna Ludunak megvannak az eszközei, hogyan fejezze ki ellenvéleményt. Ezek az eszközök a következők voltak: a) lap nem kommentált. A magyar kommunikét a lap negyedik oldalára számúzta, távol a külföldi politikai hírektől, és olyan kis betűkkel nyomtatta ki, hogy alig volt olvasható. Vastagon nyomtatva viszont ki Eisenhower elnök sajtókonferenciájának nyilatkozatát. A magyar nagykövet június 18-i fogadásának – ez a lengyel–magyar barátsági szerződés 10. évfordulóján történt – ismertetése során kihagyták az „őszinte és baráti hangulatú” jelzőket. Kurtán kommentálták a lengyel-

magyar szerződést, s kiemelték a sikeres gazdasági és kulturális kapcsolatokat a két ország között. A távirat szerint minden lengyel tud olvasni a Trybuna Ludu sorai között, s a fenti pontokban foglaltak nem kerültek el a figyelmüket.<sup>35</sup>

A brit főmegbízott Delhiből táviratban jelezte, hogy Nehru távolléte miatt hivatalos tájékoztatás nem jelent meg június 20-ig, de az indiai sajtó szinte egyöntetűen megrökönyödött a kivégzések miatt, és az orosz felelősséget hangsúlyozta: a kivégzések a kelet- és közép-európai kommunista vezetők számára figyelmeztetések voltak. A Madras Mail szerint a fenyegetés a „jugoszláv eretneknek” szól, aki nemcsak revizionista, hanem nacionalista is. A június 19-i Hindustan Times szerint a kivégzés nem a szovjet erő, hanem a gyengéssé jele. A hrucsovici álarc alatt ott van a sztálinizmus.<sup>36</sup>

Érdekes jelentés és távirat érkezett a FO-ba Jugoszláviából. A június 21-én a Déli Osztályhoz érkezett jelentés szerint a jugoszláv kormány igen visszafogottan fűz megjegyzéseket a perhez és a kivégzésekhez. A hivatalos szóvivő június 18-án visszautasította a magyar szövegben levő jugoszlávellenes vádakat. A belgrádi sajtó tartózkodott a megjegyzésektől, de úgy idézett külföldi sajtóvisszhangokat, hogy nem volt kétséges, hol áll Jugoszlávia. Önálló hangokat a szlovén Slovenski Porocevalec és a fiumei kisebbségi, olasz nyelvű lap, a La Voce del Popolo hallatott. Mindkettő kifigurázta a per titkosságát. (Mitől félt a magyar kormány? Ha a népbíróság hozta az ítéletet, miért tartják a népet tudatlanságban?)

A június 24-én feladott belgrádi távirat összegzi a jugoszláv nagykövetnek a magyar külügyminiszter-helyettes számára átadott és a jugoszláv lapokban közzétett jegyzékét. A jegyzék szerint Nagy Imre kivégzése Jugoszláviában mély felháborodást váltott ki, s Jugoszlávia visszautasítja a vádakat, hogy a budapesti jugoszláv nagykövetségnek szerepe lett volna bármiben is a politikai menedék nyújtása mellett. A magyar kormány kétszeresen is megszegte ígéretét és kötelezettségét Nagy Imrével kapcsolatban. Ezért a jugoszláv kormány tiltakozik mind a szószegés, mind a jugoszlávellenes vádaskodások miatt.<sup>37</sup>

A helsinki brit nagykövetségi jelentés június 25-én foglalta össze az igen erős finnországi visszhangot. Ezt érthetőnek vélték Finnország részéről, amely kis ország, mint Magyarország és rokon érzésű ország. A legtöbb lap meglepetését fejezte ki a kivégzések időzítése miatt, és azt a már több országban kifejtett véleményt szűrte le, hogy a Szovjetunió ily módon figyelmeztette Jugoszláviát, a revizionizmus elleni harc még érvényben van, és az erős kéz politikáját alkalmazzák a csatlósok irányában. A svéd nyelvű újságok abban megegyeztek, hogy a magyarországi eseményeknek a választások előtt tanulsága van Finnország számára. A szociáldemokrata párt vezetőjének lapja, a Suomen Sosialidemokraatti így vélekedett: „Ez a végzetes cselekedet minden egyes finn munkást kell hogy érintsen. Nagy Imre kivégzése figyelmeztető lehet a választások előtt minden finn munkás számára: ha a kommunistákra és társaikra szavaznak, ez olyan tett lenne, mintha a sírásoknak lapátot adnának.” A finn szakszervezeti szövetség szószólója, a Päivän Sanomat figyelmeztette az országot, nehogy a finnek a testvérország sorsát válasszák. A parasztpárt fő lapja, a Maakansa (e lap vezércikk-politikájában Kekkonen elnök személyesen és cselekvően vesz részt a hírek szerint) és számos hasonló beállítottságú vidéki lap azt a nézetet osztja: minden olyan cselekedetet el kell kerülni, ami a Szovjetuniót sértene. Ezt a politikát még fokozottabban követik a jelenben, minthogy az elnök sikeres látogatást tett a Szovjetunióban, amit a választások alkalmával a maga javára fordíthat. A kommunista párt szintén nyerhet szavazatokat az elnök látogatásával. Lehet, hogy ezt az előnyt semmissé teszi a magyarországi esemény, és csökkenti a kommunistákra adandó szavazatok számát. Az is lehet, hogy néhány más párt előnyre tesz szert azáltal, hogy az apatikusak szavazni fognak. Különösen azok, akiket elkésérett a szociáldemokrata párt szétszakadása; nehogy megerősödjének a kommunisták. Az előrejelzés azonban veszélyes. A finnek szabványos szokásai mélyen gyökereznek, s a kommunista országgyűlési csoport (SKDL) oly jól áll, hogy képviselőik az új országgyűlésben sem fognak észrevehetően összezsugorodni. Bár a Szovjetunió irányában kialakult finn politika nem változik, és bármilyen is lesz az új kormány, az biztos, hogy a finn nép igazi rokonszenve megmutatkozik majd abban – minden választás előtti flörtje ellenére –, hogy a kommunista párttal nem fognak szövetségre lépni.<sup>38</sup>

Magyarországról a budapesti brit követség kancelláriája küldött bizalmas, nem a nyilvánosságának szánt jelentést június 20-án az újabb értesülésekről. Megemlíti, hogy a június 18-án közzétett hír és a szerkesztői kommentárok óta nagyon csekély utalás történt a kivégzésekre, kivéve Apró Antal rövid megjegyzését a június 19-én kezdődött Országgyűlésben. A brit követség értesülése szerint a per május végén kezdődött, és a kivégzések a jelentés előtti hét végén történtek. Szénási azt mondta a külföldi tudósítóknak, hogy a per 12 napig tartott a Legfelsőbb Bíróság épületében Budapesten. A jelentés a többi között egy közzé nem tett diákperrrel is tudósít. Tizennyolc, 21 és 26 év közötti fiatalokat (egy lány, a többi fiú) fogtak perbe az „Élünk” című forradalmi újság szerkesztéséért és terjesztéséért. Hatot ítélték halálra, egyet élethossziglanra, a többi – kivéve a lányt – 12 vagy többévi fogságra.<sup>39</sup>

A június 20-i másik követségi jelentés visszautalva a követ június 17-i jelentésére (l. 15. sz. jegyzet) bőven ismerteti a magyar sajtókommentárokat. A szerkesztőségi cikkek helyénvalónak találták a kivégzéseket és



utaltak arra, hogy a magyar lakosság elégtétellel vette tudomásul az „ellenforradalmárok” végzetét. Különösen kiemelték, hogy az ítéletek figyelmeztetésül szolgáltak mindazok számára, akik az állam törvényes rendjét akarják megbontani, és tanulságul abból a szempontból is, hogyan lesz a revizionistából áruló. Több cikk arra a következtetésre jutott, miután a főbűnösök elnyerték büntetésüket, az ország haladhat a megnyugvás és újjáépítés, a jobb életszínvonal biztosítása útján. A kész helyzet elé állítást minden bizonnyal nemcsak Magyarországon fogadják el, hanem remélhetőleg külföldön is. Ezért nem volt meglepő, hogy a magyar sajtó igen élesen válaszolt Dulles június 17-i nyilatkozatára. A június 19-i Népszabadságban „hisztérikus” cikk utalt a Rosenbergházaspár kivégzésére, a libanoni szászak halálára stb. A külügyminisztérium az előző napon behívta az amerikai ügyvivőt, hogy kioktassa, ne avatkozzanak be Magyarország ügyeibe, hasonló módon kértek magyarázatot az olasz követtől is.

A brit jelentés szerint a magyar kormánynak rossz a lelkiismerete. A közelmúlt némileg szabadabb légkörben az emberek azt gondolhatták – ha ugyan gondoltak rá egyáltalán –, hogy Nagyot és társait Romániában hagyják elrohadni. Ezért az ítéletek a nép erkölcsi érzékére súlyos csapást mértek. Most úgy vélik, hogy a gazdasági nélkülözések mellett még a politikai elnyomás új szakasza is kezdetét vette. Ami az áldozatokat illeti – bár mint kommunistáknak korábban nem volt sok szimpatizánsuk –, most úgy tekintenek rájuk, mint igaz magyarokra, akik életükkel fizettek azért, mert meg akarták védeni hazájuk függetlenségét az oroszokkal szemben.<sup>40</sup>

Június 24-én titkos táviratban tudósította a budapesti brit követség a FO-t, hogy megbízható forrás szerint a Nagy-csoportnak más tagjait is perbe fogták, Rajk Júlia, Táncczos Gábor és Haraszi Sándor pere titokban megkezdődött. Táncczos a Petöfi-kör kiemelkedő tagja volt és annak nevében aláírta a Magyar Értelmiségi Forradalmi Bizottság október 28-i felhívását. Haraszi ugyanezt aláírta a Magyar Újságírók Szövetsége nevében. A távirat kérte: ennek még ne adjanak nyilvánosságot, amíg a benne foglaltakat más források meg nem erősítik.<sup>41</sup>

Június 21-én a Magyarországgal foglalkozó ENSZ-különbizottság azzal a kéréssel fordult a szovjet, a magyar és a román kormányhoz, hogy adjanak felvilágosítást Nagy Imre korábbi miniszterelnök és Maléter tábornok titkos pere és kivégzése tárgyában. Mindhárom kormány megtagadta a kérést. 1958. december 12-én az ENSZ közgyűlése egy határozatot fogadott el – s ezt 37 ország támogatta –, melyben elítélték Nagy Imre és társai kivégzését és sajnálkozásukat fejezték ki a Magyarországon folytatott további elnyomás miatt; továbbá az új-zélandi Leslie Munrót kinevezték az ENSZ különmegbízottjává.

A Foreign Office ez idő alatt – 1958. június és december között – természetesen folyamatosan foglalkozott a Magyarországra vonatkozó ENSZ-beli fejleményekkel. Ez megkövetelte, hogy saját álláspontját is pontosítsa. 1958. június 18-án több FO-tisztviselő fejtekte ki erre vonatkozó véleményét egy „Magyarországi kivégzések” című feljegyzésben. Egyikük, M. G. L. Joy utalt osztályra – Brimelow – javaslatára, hogy a brit kormány ne kezdeményezzen lépéseket az ENSZ-nél Nagy kivégzése miatt. Három lehetséges tennivaló volt mérlegelendő: a) a közgyűlés összehívása; b) a Biztonsági Tanács elé vinni a kérdést; c) a magyar delegációtól megvonni a részvételi jogot.

Egyiket sem találták tanácsosnak. A leggyümölcsözőbbnek az ígérkezett, ha az ENSZ-különbizottságot Magyarország ügyében újra cselekvésre készítenék. Ez a bizottságban részt vevőknek (Dánia, Ausztrália, Uruguay, Tuznisz, Ceylon) véleményétől függ. Brit szempontból az ausztráliai hozzáállás volt igen fontos. Az is kérdéses volt, hogy a tunszi és ceyloni képviselők hozzájárulnak-e egy további elítélő nyilatkozathoz. Az amerikai külügyminisztérium azonnal szerette volna mozgósítani a különbizottságot, összegyűjteni az anyagot Nagy és társai kivégzéséről, amit a szovjetek már akkor előkészítettek, amikor elröbölték őket. A State Department azt javasolta, hogy a bizottság szólítsa fel a magyarokat: tíz nap alatt bocssássák rendelkezésre a per anyagát, a törvényeket, amelyek a pert lehetővé tették, s a szovjet kormány ugyancsak tíz nap alatt adjon tájékoztatást, milyen feltételek mellett adták át az elítélteket a magyar hatóságoknak. A jogszlávoktól azt kell megérdeklődni, ők milyen biztosítékokat kaptak.

Sir L. Frynak, a budapesti angol követnek más volt a véleménye. Ő úgy vélte: maga a magyar kommunikáció elismerte, hogy a per ötlete Magyarországon született. Ezt megerősíti a bizottság első jelentése. Ezért fel kell kérni a bizottságot, hogy vizsgálja meg a magyar felelősséget és jelentését egésztípi ki az újabb anyagokkal. Valószínűnek látszott, hogy a State Department és Sir L. Fry véleménye összeegyeztethető. A fő dolog, hogy a bizottság ismét összeüljön. Feltehetően a jogszlávok döntő bizonyítékkal jönnek majd elő. Amíg a kivégzések még frissen élnek az emberek tudatában, addig több a remény arra, hogy a bizottság semleges tagjai – mint pl. a ceyloniak – hajlandók lesznek egy elítélő nyilatkozatra. Addig nehéz komolyabb következtetéseket levonni, ameddig több nem tudható meg a bizottsági tagok magatartásáról. Az ausztrálok kikérik Camberra véleményét. A brit álláspont lényege: mind a State Department, mind Sir L. Fry javaslatának támogatása, de oly módon, hogy ne kösse le magát. A másnapi NATO-ülésem a brit képviselő azt állíthatja, hogy Ófelsége Kormánya előtt rokonszenves ötlet a bizottság összehívása, de véglegesen még nem döntöttek.

Egy másik FO-tisztviselőnek az volt a véleménye, hogy ez lehetne a különbizottság hatyúdala, jelentését átadnák a közgyűlésnek, s azután feloszlatnák magát. Egy harmadik tisztviselő ismertette az olasz követ látogatásának célját: minden nyugati követet hívjanak vissza, s az ügyvivőket bízzák meg a követségek vezetésével. Ezt akkor már a budapesti brit követség is jelentette. Az olasz kormány javaslatát Washingtonnak is megette. Az angol FO-tisztviselő nem tudott határozott választ adni. Thomas Brimelow, az Északi Osztály vezetője azt jegyezte meg ehhez az irathoz, hogy Sir L. Fry éppen elhagyja rövid időre Magyarországot, és június 20-án Londonban lesz, de útja nincs összefüggésben Nagy kivégzésével, ez az út már hónapokkal korábban elő volt készítve. Brimelow egyáltalán nem helyeselte az olaszok ötletét. A perek és a kivégzések a felkelés leverése óta zajlottak, a nyugati képviselőknek tehát a helyükön kell maradniuk és annyi magyarral tartani a kapcsolatokat, amennyivel csak lehetséges. Brit érdek a csatlós államokkal általában, s Magyarországgal különösen, a jó kapcsolatok fenntartása. Az elítélést másképp is ki lehet fejezni, mint a nagykövetek visszahívásával. Őfelsége Kormánya mindig különbséget tudott tenni az erkölcsi helyeslés és a diplomáciai kapcsolatok fenntartása között.<sup>42</sup>

A washingtoni brit nagykövet, Sir H. Caccia június 19-én Washingtonból táviratilag számolt be Eisenhower elnök sajtóértekezletéről a kivégzésekkel kapcsolatban. A többi között az elnök azt mondta, hogy ez az ügy jobban felkavarta a szabad világot, mint bármi más. Egy kérdésre válaszolva, vajon a kongresszus megszavazna-e kölcsönöket a szovjet csatlósoknak, Eisenhower válasza az volt, minden segítséget megadna, hogy gyengítse a kommunista tömb szolidaritását. Ha a szabad világ a centrifugális erőkre koncentrálna a centripetális erők helyett, úgy nagy szolgálatot tesz. Kereskedelemmel – s főleg Lengyelországról és Jugoszláviáról van szó – a szovjetellenes, független törekvéseket erősíteni lehet, s ez jó. S minthogy, mint gyakran mondják, „a kereskedelem zászló követ, úgy azt is fel lehet tételezni, hogy a zászló követi a kereskedelmet”. S így a kereskedelmen keresztül fel lehet ébreszteni ezekben az országokban a vágyat, hogy elszakadjanak Moszkvától, s ez a mi előnyünkre válna – mondta Eisenhower.<sup>43</sup>

New Yorkból Sir P. Dixon brit misszióvezető táviratozott június 19-én a FO-ba, értesítve a központot, hogy a különbizottság összeülését sürgetik, és nem lenne bölcs, ha Anglia nem mutatna megfelelő lelkesedést a bizottság összehívása ügyében.<sup>44</sup> A FO válasza június 20-án erre az volt, hogy természetesen támogatni kell a bizottság ülésének összehívását. Az amerikaival szemben a brit álláspont közelebb van az ausztrálhoz, miszerint a bizottság javaslatát mind a szovjet, mind a magyar kormány elveti majd, s a bizottság fel fog oszlani, miután nem ért el semmit. Az ausztráliaiakat hagyni kell, küzdjenek álláspontjukért, s persze Anglia minden segítséget, amit kérnek, megad majd.<sup>45</sup>

A brit nemzetközösségi országoknak a Commonwealth Relation Office június 23-án táviratot küldött, amelyben ismertette a bizottság kommunikéjének szövegét. A szöveg a többi között felhívja a figyelmet arra, hogy az ENSZ 1956 októberéről számos alkalommal felszólította a Szovjetuniót, hívja vissza csapatait Magyarországról, hogy szabad választásokat tarthassanak. De minden felhívás hiábavaló volt. A kivégzésekről kiadott közlemény több állítása hamályos. A következő kérdések maradtak megválaszolatlanul: mit csináltak a foglyokkal Nagy elfogása és a per közötti időben? Hol fogták őket perbe? Hol végezték ki őket? Milyen törvények alapján; a felkelés alatti vagy a felkelést követő törvények alapján?<sup>46</sup>

Június 26-án Brimelow bizalmas feljegyzésében kifejtette a már idézett brit álláspontot a különbizottság kérdésében. Tulajdonképpen az foglalkoztatta őt, hogyan fejezze be – presztízsét nem veszve – működését a bizottság. A többi között ezeket írta: „Most, hogy Nagy és Maléter halottak, nem valószínű, hogy az elnyomásnak további jelentős vizsgálati anyaga adódna Magyarországon. Ha a bizottság feloszlik, kívánatos lenne, hogy határozott formában és valamilyen jó ürüggyel végezze azt. A magyarországi elnyomásról magyar források alapján kellene mindenképpen beszámolót készíteni. Még egy fontos szempont. A Commonwealth Relations Office nem helyesli, hogy információkat kérjünk egyenesen a szovjet, magyar és román kormányoktól. Ez a hivatal ebben egy nem kívánatos precedenst lát, különösen Délnyugat-Afrika vonatkozásában. Az igaz, hogy Nagy és társai magyarok voltak, és a magyar kormány felelősséget vállalt perükért és kivégzésükért. De ezeknek az embereknek a halálát az okozta, hogy a Szovjetunió beavatkozott Magyarország ügyeibe, s így nemzetközi ügy lett belőle. Az Egyesült Nemzetek Szervezete már foglalkozott a magyarországi elnyomással. Ezért nem kell másfajta vonatkozásokra gondolni, s ha mint precedenst emlegetik, a válasz mindig az lehet, hogy Nagy esete egyedi volt.”<sup>47</sup>

Hasonló szempontú feljegyzés kísérte azt a titkos táviratot, amelyet a NATO-hoz akkreditált brit delegátus, Sir F. Roberts küldött Párizsból a NATO Állandó Tanácsának június 26-i üléséről. A távirat szerint a tanács ezen a napon folytatta vitáját Magyarországról. Az amerikai küldött kijelentette, kormánya úgy döntött, nem változtat Magyarországgal kapcsolatos politikáján, amelynek lényege az volt, hogy segíti a kelet-európai népeket kommunistaellenes ellenállásukban. Tehát nem változtat azokon az irányelveken, amelyeket amerikai diplomatáknak adott, hanem rugalmas utasításokat ad, milyen magatartást tanúsítsanak a magyar és szovjet küldöttek irányában az elkövetkezendő hetekben. A többi között javasolja majd, hogy ne hívják meg a ma-

gyarokat és a szovjeteket ez évben a szokásos július 4-i fogadásokra. A brit küldött a tanácsnak megmondta, hogy a magyarokkal szemben nem változik Ófelsége Kormányának politikája, azaz miközben felháborodását fejezte ki a Nagy és társai kivégzésével kapcsolatban, hasznos fenntartani a kapcsolatokat a magyarokkal Budapestén.<sup>48</sup>

### Jegyzetek

- 1 The Annual Register 1758-ban indult. Az első szám bevezetésében a többi között ezt olvashatjuk: „Míthogy nem havonta jelenünk meg, megvan az az előnyünk, hogy az év eseményeit gondosan megvizsgáljuk és azt válasszuk ki, amely a legfigyelemreméltóbbnak tűnik.”
- 2 The Annual Register. 1958. 235–239., 528.
- 3 The Annual Register. 1958. 528. Obituary. E szűk szavú nekrológ sok vonatkozásban kiegészítést igényel.
- 4 PRO Foreign Office. (a továbbiakban FO) 371/134848. NH 1011/1. 1958. jan. 2.
- 5 Uo. Minutes. J. F. W. megjegyzése. 1958. jan. 27.
- 6 PRO FO 371/134852. NH 1011/1. I. Harvey megjegyzése. 1958. jan. 2.
- 7 PRO FO 371/134852. 1011/1. „S”. Confidential. Chancery. 1958. jan. 3.
- 8 Uo. Sir Leslie Fry to Mr. Selwyn Lloyd. Confidential. 1958. jan. 8.
- 9 PRO FO 371/134853. H/0110/2. Confidential. Chancery. 1958. jan. 24.
- 10 Uo. NH 10110/25. Confidential. FO 1958. jan. 24.
- 11 Uo. NH 10110/32. Confidential. Chancery. 1958. jan. 31.
- 12 Uo. Minutes. 1958. febr. 5. 10.
- 13 PRO FO 371/134851. H. 1016/3.
- 14 PRO FO 371/134854. Confidential. Chancery. 1958. márc. 7.
- 15 PRO FO 371/134856. Confidential. Immediate. No. 197. 1958. jún. 17.
- 16 PRO FO 371/134858.
- 17 PRO FO 371/134857. H 10110/95.
- 18 PRO FO 371/134858. H 10110/133. Confidential. 1958. jún. 18.
- 19 Uo.
- 20 The Annual Register. 1958. 294.
- 21 PRO FO 371/134857. NH 10110/99.
- 22 PRO FO 371/134857.
- 23 Uo. NH 10110/100. J. M. O. Snodgrass feljegyzése. 1958. jan. 17.
- 24 Uo.
- 25 Uo. NH 10110/116.
- 26 Uo. NH 10110/100.
- 27 Uo. Távirat. No. 242. 1958. jan. 20. – A miniszterelnök és a külügyminiszter június 19-én és 25-én adott hivatalos elítélő véleményt az alsóházban. Ld. FO 371/134856. NH 10110/83.
- 28 PRO FO 371/134856. No. 146. Priority confidential. From Bucharest to FO. 1958. jún. 18.
- 29 Uo. No. 316. From Peking to FO. 1958. jún. 18.
- 30 PRO FO 371/134857. NH 10110/96. No. 81. 1958. jún. 19.
- 31 PRO FO 371/134856. NH 10110/89. No. 396. 1958. jún. 17.
- 32 PRO FO 371/134857. NH 10110/101. No. 181. Priority Confidential.
- 33 Uo. NH 10110/91. No. 237. Unclassified. 1958. jún. 18.
- 34 Uo. NH 10110/105. No. 329. Immediate. Confidential. 1958. jún. 20.
- 35 PRO FO 371/134858. NH 10110/86. Confidential. Chancery. 1958. jún. 23.
- 36 PRO FO 371/134857. NH 10110/110. No. 787. 1958. jún. 20.
- 37 PRO FO 371/134858. NH 10110/137. No. 307. és Uo. NH 10110/135. 1958. jún. 21.
- 38 Uo. NH 10110. 1958. jún. 25. – Számos távirat közül még idézzük itt a Dániából június 18-án küldöttet. Szocialista fiatalok és emigráns magyarok tüntettek együtt a Szovjetunió nagykövetsége és a Dán Kommunista Párt épülete előtt. PRO FO 371/134857. No. 26.

Itt jegyzem meg, hogy a táviratokban jelzett összefüggést Tito és a magyar kivégzések között az újabb közzétett szovjet elsődleges forrásanyagok is megerősítik. V. Muszatov, aki hosszú ideig a Szovjetunió magyarországi nagykövetségén dolgozott, s magyar szakértőnek számított, a Múltunk c. folyóiratban tette közzé tanulmányát. Ebben határozottan kifejti, hogy a szovjet vezetésre hatott a jugoszláv szindróma. A két ország kapcsolatát helyreállították, de a viták folytatódtak a szocializmus

kanonizált szovjet modellje és a jugoszláv út körül. A jugoszláv kormány nyugtalanságot érzett a magyarországi helyzet kapcsán, a vérontás folytatódása esetén kész volt az önálló lépésekre, beleértve a katonai tevékenységet is. Tito nem titkolta Nagy Imre iránti szimpátiáját. A jugoszlávoknak volt kapcsolatuk Losonczy Gézával is, aki kérte közvetítésüket a Szovjetunióval való konfliktusban. Amikor november 2-án Hruscsov és Malenkov inkognitóban Titónál voltak Brionin a magyar helyzet megvitatása és a szovjet tervek egyeztetése céljából, Kádár Jánost illetően egyetértésre jutottak. Ld. *V. Muszатов*: Szovjet források a magyar 1956-ról. *História*, 1992/2. 24–26.

- 39 PRO FO 371/134857. NH 10110/112. Chancery to Northern Department, FO. Confidential. 1958. jún. 20.
- 40 Uo. NH 10110/114. Confidential. J. E. D. Street to Selwyn Lloyd. FO 1958. jún. 20.
- 41 PRO FO 371/134858. NH 10110/138. Immediate. Secret. 1958. jún. 24.
- 42 PRO FO 371/134857. NH 10110/94.
- 43 Uo. NH 10110/104. No. 318. Unclassified.
- 44 PRO FO 371/134856. NH 10110/90. No. 532. Confidential. 1958. jún. 19.
- 45 PRO FO 371/134857. NH 10110/111. No. 963. Priority. Confidential. 1958. jún. 20.
- 46 Uo. NH 10110/109. No. 451. 1958. jún. 23. Ezt a szöveget elküldték az érdekelt országoknak. Ld. pl.: jún. 26-án elküldték a román külügyminiszternek és a magyar külügyminiszternek. PRO FO 371/134858. Confidential.
- 47 FO 371/134858. NH 10110/126.
- 48 Uo. NH 10110/143. No. 121. Sir F. Roberts to FO. Nem tartozik szorosan a témánkhöz, de érdemes megemlíteni, hogy az 1958. január 23-i Magyar Nemzetben megjelent „Epilógus egy politikai komédiához” című cikket teljes fordításban megküldte a budapesti brit követség kancelláriája a Foreign Office ENSZ Osztályához, azzal a megjegyzéssel, hogy a cikk jól kiaknázza a Bang Jensen esetét. Az történt ugyanis, hogy különbizottság Magyarországra vonatkozó iratait, amelyek Bang Jensen birtokában voltak, az ENSZ főtitkára utasítására, el kellett égetni. A meghallgatottak ugyanis nem voltak azonosíthatók. PRO FO 371/134853. NH 10110/22 és NH 10110/29.